

NOTE PRIVIND BILINGVISMUL ÎN TOPONIMIA UCRAINEANĂ CARPATICĂ*

1. Încă de pe la mijlocul sec. al XIX-lea, mulți cercetători au fost surprinși de numărul mare de elemente lingvistice românești în graiurile ucrainene carpatice, precum și de numeroase denumiri geografice de origine românească în această regiune¹. Abundența de românisme nu era posibilă decât printr-o ședere de lungă durată pe aceste teritorii a populației românești. Influența românească în Carpații Păduroși (Ucraineni) și la vest de acest lanț muntos (până în Moravia) a avut loc pe mai multe căi. Unii români erau (și sunt) locuitori stabili în unele zone carpatice. Păștorii valahi au cutreierat Carpații începând cu Evul Mediu și au întemeiat chiar așezări în Galiția, Bereg etc. O altă parte a românimii, vecină cu teritoriul lingvistic ucrainean, avea relații (economice, comerciale, culturale, confesionale, intime etc.) cu populația ucraineană din Carpați. Contactul între români și ucraineni a fost permanent și de lungă durată. După opinia unor cercetători, contactul etnolingvistic româno-ucrainean a început în sec. al XII-lea² și a generat un bilingvism colectiv, ce a dăinuit mai multe secole și se manifestă sporadic în unele zone nord-carpătice și în prezent³. O incursiune sumară în istoria relațiilor româno-ucrainene confirmă constatarea lingviștilor. Astfel, surse bizantine atestă, în anul 1164, în sudul Pocuției, existența unor români nomazi crescători de vite care erau amestecați cu rutenii (rusinii)⁴. În anul 1284, în comitatul Bereg s-au așezat păstori valahi, iar în 1364 aici a fost întemeiat Voievodatul Krainiei, format din 9 localități populate cu români, având reședința la Sztánfalva⁵. Românii din Krainia au fost asimilați de coloniștii ucraineni ai lui F. Koriatovici la sfârșitul sec. al XIV-lea⁶. În estul Maramureșului, la sfârșitul sec. al XIV-lea (anul 1391), la Peri, cnejii Balc și Drag

* Comunicare prezentată la Al X-lea Simpozion Național de Onomastică, Cluj-Napoca, 26-28 octombrie 1993.

¹ Vezi, mai amănunțit, Fr. Miklosich, E. Kalužniacki, *Über die Wanderungen der Rumunen in den Dalmatischen Alpen und den Karpaten*, Wien, 1879.

² Cf. G. Mihăilă, *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, 1973, p. 13.

³ Cf. S. Bodzei, *Interferențe lingvistice româno-ucrainene în Maramureș*. Teză de doctorat (manuscris), București, 1979, p. 32-40.

⁴ Vezi B. Kobyolans'kyj, *Dialekt i literaturna mova*, Kiev, 1960, p. 158-159.

⁵ Cf. T. Lehóczky, *Bereg vármegye monográphiája*, vol. I – III, Ungvár, 1885 – 1888, vol. III, p. 740-744.

⁶ Cf. Dr. K. Kadlec, *Valaši a valašské pravo v zemích slovanských a uherských*, Praga, 1916, p. 37.

au reîntemeiat mănăstirea româno-ucraineană din Peri⁷. S-a constatat că nobilimea („šl'achta”) română din Maramureș cunoștea, în acea epocă, și graiul carpato-rus⁸. Documentele latino-maghiare din sec. al XV-lea menționează că în Carpați trăiau români moldoveni care aveau averi în sudul Pocuției și vorbeau limba ucraineană veche⁹. Și huțului – a căror etnogeneză este rezultatul amestecului triburilor slave răsăritene (ulici și tiverți) cu populația romanizată (daco-geții) vecină, precum și prin amestecul acestor două elemente cu triburi turcice¹⁰ – au practicat bilingvismul româno-ucrainean până pe la sfârșitul sec. al XVIII-lea¹¹. Începând cu sec. al XI-lea huțului au urcat, sub presiunea popoarelor migratoare, pe actualul teritoriu de dislocare din Carpați. Așadar, analizând lingvistic și istoric toponimia din Carpații Ucraineni, se poate afirma că denumirile geografice românești de aici (oronime, oiconime, hidronime) erau localizate în special la marile altitudini și pășuni alpine. Aceste locuri erau mai puțin explorate de ucraineni, care locuiau cu preponderență în văile râurilor. Se poate vorbi, deci, de o „etajare” atât a populației, cât și a toponimiei. Această „etajare” nu trebuie înțeleasă în sensul strict al cuvântului. Este vorba, mai degrabă, de o zonă de influență, o superioritate „teritorială” în anumite regiuni ale Carpaților a uneia sau alteia dintre populații, dar cu interpătrunderi și amestec permanent între ele. Cu timpul, populația ucraineană majoritară s-a extins și a asimilat-o pe cea românească, pe păstorii valahi. Extinderea populației ucrainene a dus la fragmentarea toponimiei majore, a macrotoponimelor care, în bună parte, erau de origine românească.

Și pe teritoriul lingvistic românesc (Maramureș, Oaș, Lăpuș, Codru, Chioar, nordul Transilvaniei) trăiau, în Evul Mediu, numeroși ucraineni¹², precum și iobagi coloniști ucraineni aduși de nobili din localitățile ucrainene. Conscripțiile urbariale din sec. al XVIII-lea (1771 – 1774) consemnează, de exemplu, în comuna românească Apșa de Jos, *numai* iobagi ucraineni¹³. Ucrainenii au lăsat numeroase urme în graiurile românești (pe lângă elementele lexicale și structurile gramaticale, avem toponime și antroponime ca *Bârsana, Botiza, Bradova, Bixad, Cavnice, Cămărzana, Copalnic, Dobric, Jeleznic, Leordina, Ruscova, Petrova, Tur, Turț* etc., respectiv *Albiciuc, Bilașcu, Coza, Cozar, Fedor, Filipciuc, Hapca, Hrin, Hotico, Ivanciuc, Iusco, Ivanic, Ivașcu, Lucineț, Rednic, Tupița, Ulici, Volos,*

⁷ Cf. I. Paňkevyč, *Ucrains'ki hovory Pidkarpats'koji Rusy i sumežnich oblastej*, Praga, 1938, p. 22.

⁸ Vezi I. Paňkevyč, *op. cit.*, p. 22.

⁹ Cf. B. Kobyolans'kyj, *op. cit.*, p. 152.

¹⁰ *Ibidem*, p. 21.

¹¹ Vezi St. Harabec, *Nazwy geograficzne Huculsczyzny*, Cracovia, 1950, p. 234; A. de Vincenz, *Traité d'anthroponimie houtzoule*, München, 1970, p. 44.

¹² Cf. László Dezső, *Očerki po istorii zakarpatskich govorov*, Budapesta, 1967, p. 11.

¹³ Vezi Arhivele Statului, Filiala Maramureș, Depozitul Sighetul Marmației, Fondul „Prefectura județului Maramureș, conscripțiile urbariale din anii 1771 – 1774. Apșa de Jos”.

Hafie, Parască, Țăliu, Vasâi etc). Contactul lingvistic româno-ucrainean a generat, deci, un bilingvism colectiv, analizat de numeroși cercetători¹⁴.

2. Mai puțin s-a discutat despre aspectul bilingvistic al onomasticii românești și ucrainene din Carpați. Intenția studiului de față este analiza mecanismelor de funcționare a bilingvismului în toponimia ucraineană carpatică de origine românească. Este cunoscut faptul că interferențele lingvistice (și toponimice) sunt mai puternice în cazul bilingvismului colectiv, la care participă grupuri numeroase de populație¹⁵.

În fonologie apar diferite fenomene, ca adaptări, contaminări, substituții, afereză, proteză, metateză, epenteză, denazalizarea ierilor, plenisonia¹⁶ etc. În derivare întâlnim numeroase formații hibride¹⁷. Unele nume topice au rămas pietrificate, altele sunt deformate și numai morfemele românești le trădează originea. Bilingvismul inegal a generat numeroase traduceri și calchieri și la toate denumirile geografice se observă tendința spre simplificare, specifică bilingvismului¹⁸. Limba română, dispărută prin asimilarea populației românești, a lăsat urme în toponimie¹⁹.

3. În cele ce urmează vom analiza unele fapte lingvistice tipice pentru bilingvismul toponimiei ucrainene carpatică.

3.1. Dintre fenomenele specifice fonologiei toponimice amintim:

3.1.1. Accentul, care poate fi transferat, deplasat sau variabil.

a) În foarte multe nume topice accentul este transferat, ceea ce este normal pentru un vorbitor care cunoaște ambele limbi. Exemple: *Ársa* (SHU)²⁰; *Brádul*; *Cápul* (SHU); *Četecá* (Pa 8); *Flujeráš* (SHU); *Stremtúra* (SHU); *Malýj Turbát* (SHU) etc. Toponimele hibride au, uneori, accentul transferat: *Kýčer'anyj*; *Lúpivs'kyj*; *Náhryn*; *Vúrsova*; *Borkúts'kyj*; *Terešílka* (< rom. *Tărășél*) (toate în

¹⁴ Cf. H. Brüske, *Die russischen und polnischen Elemente des Rumänischen*, în „XXVI – XXIX. Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache zu Leipzig”, Leipzig, 1921; D. Scheludko, *Rumänische Elemente im Ukrainischen*, în „Balkan-Archiv”, II, 1926; I. Šarovols'kyj, *Rumuns'ki zapožčeni slova v ukrajins'kij movi*, în „Zbirnyk Zachodoznavstva”, 1929. Lista bibliografică completă a problemei se găsește la E. Vrabie, *Influența limbii române asupra limbii ucrainene*, în „Romanoslavica”, XIV, 1967, p. 109-199; S. Bodzei, *op. cit.*, p. 3-19.

¹⁵ Cf. U. Weinreich, *Languages in Contact. Findings and Problems* (traducere în limba rusă), Kiev, 1979, p. 25.

¹⁶ *Ibidem*, p. 45.

¹⁷ *Ibidem*, p. 89, 101-102.

¹⁸ Despre această problemă vezi W. Sperber, *Zum Verhältnis zwischen sorbischen und deutschen Flurnamen in der zweisprachigen Lausitz*, în „Zeitschrift für Slawistik”, 8, 1963, p. 515-524; Ju. A. Žluktenko, *Lingvističeskije aspekty dvujazyčija*, Kiev, 1974, p. 64; I. Rizescu, *Contribuții la studiul calcului lingvistic*, București, 1958; U. Weinreich, *op. cit.*, p. 101, 108; S. Bodzei, *O consecință inerentă a contactului între limbi: calcul toponimic*, în *Studii de onomastică*, III, Cluj-Napoca, 1982, p. 24-40; idem, *Noi observații privind calculurile toponimice*, în „Studii de onomastică”, IV, Cluj-Napoca, 1987, p. 278-293.

¹⁹ Cf. U. Weinreich, *op. cit.*, p. 160-161, 96, 178.

²⁰ Transcrierea fonetică a denumirilor geografice este păstrată în forma originală.

SHU). Același accent apare și la numele topice pietrificate: *Kórbuluj*; *Kočorvénilor*; *Lúpuluj*; *Pyréul-Spridénilor* (toate în SHU) etc.

b) Accent deplasat au mai ales acele denumiri care au fost deformate în epoca monolingvismului ucrainean: *Badžalúj* (< rom. *Bagiu*), *Kérlihata*; *Kormanúl*; *Nyžnyj Pikuń*; *Pekúra*; *Salatrúcil*; *Strántura*; *Sal'ća* (< rom. *Salcia*) (toate în SHU). În toponimele ucrainene derivate de la teme tomânești apare frecvent accentul deplasat, de ex.: *Burkurív*; *Carýnnyj*; *Kuratuléc* (toate în SHU). Acest tip de accentuare apare rar la nume topice pietrificate: *Malulúj* (SHU).

c) În foarte puține toponime accentul este variabil: *Búrkuť/Burkút*; *Dékul/Dekúl* (ambele în SHU).

3.1.2. Toponimele ucrainene de origine românească cuprind câteva fenomene fonetice arhaice dispărute din limba română contemporană.

a) Conservarea lui /ń/ (care în limba română contemporană a devenit /i/: *Gruń* (Hr 127); *Mošoroń* (Pa 7); *Pikuń* (Ha 113); *Plań* (Pa 86) etc.

b) Conservarea unor forme v. sl. cu vocale nazale: *Zimbrilova* (Leh 806); *Dombrava* (Pa 32); *Dzembronka* (Ha 92); *Dzembronia* (Hr 98).

c) Păstrarea unor forme arhaice românești fără plenisonie: *Zlotari* (F 58); *Slatina* (Ha 60); *Lunca Lată* (Bé 195) etc.

3.1.3. Trecerea unor forme arhaice românești la formele fonologice ale limbii ucrainene:

a) Denazalizarea unor nume topice de origine românească (provenite din limba slavă veche): *Dubova* (Dz) (< rom. **Dâmbu*; magh. *Dombó* (Sz 35); *Dibrova* (Dz) (< rom. și v. sl. **Dombrava*); *Zubriv* (Pa 3); *Zubroveć* (Pa 17); *Zubro* (Pa 21); *Šyrokij Luh* (Dz) (< rom. *Lunca Lată* [F 85]) etc.

b) plenisonia a acționat, în Evul Mediu, și asupra numelor topice de origine românească: *Zlotari* (F 85) > *Zolotarevo* (Dz); *Slatina* > *Solotvyna* (Ha 60); *Prislop* > *Pereslup*; antrop. **Drăguș* > *Dereguška* (Pa 21); antrop. rom **Vraja* > *Vorožeska* (Pa 11) etc.

c) În numele topic *Ardils'kyj* (SHU) – care provine de la rom. *Ardeal* – diftongul rom. *-ea-* a fost identificat cu (*jat*) v. sl. și „transformat” conform legilor fonetice ale limbii ucrainene /j/ > /i/.

d) Fenomenul /g/ > /h/ este specific fonologiei ucrainene, fiind oglindit și în denumiri geografice de origine românească; de ex.: *Hlody* (Pa 11); *Hlodoveć* (Pa 22); *Mahura* (SHU); *Hlodos* (SHU); *Hropoveć* (SHU); *Hrop'aneć* (SHU); *Lunha* (SHU); *Sinhurka* (SHU); *Hruń* (Pa 47); *Horunet* (Pa 26); *Hutyn* (Pa 3) < rom. *Gutyn* (Pa 17) etc.

e) Un alt fenomen specific limbii ucrainene este /o/ închis > /i/, conservat în unele nume topice de origine românească: *Hlid*; *Vertip*; *Izvir* și *Merišir* (toate în SHU); *Pogir* (Ha 194) etc. Acest fenomen are și un reflex dialectal carpatic /o/ > /u/: *Pogur* (Ha 136); *Delešur* (Pa 7); *Osuj* (Dr 396); *Zavuj* (Pa 3) etc.

f) Tot pe terenul foneticii ucrainene a avut loc palatizarea unor consoane dure din model, cf. *Peredul'* (Pa 84); *Turbacil'* (Pa 3); *Soćat'* (Pa 24); *Ćerbul'* (SHU); *Aržaveć* (< rom. *Arșovățul*) (SHU); *Kapryća* (SHU); *Malyj Porkuleć* (SHU) etc.

g) Velarizarea dentalei /l/ din toponimele românești apare în puține denumiri: *Tavpeširka* (SHU) < rom. *Talpeș*; *Tovpaš* < rom. *Talpaș*.

h) În graiurile românești din Maramureș și Oaș este frecventă trecerea lui /v/ la /h/ (cf. *hulpe*, *holbure* etc.), dar în toponimie l-am întâlnit o singură dată: *Hertip* < rom. *Vârtop*.

3.1.4. Analiza contrastivă ne demonstrează că fonemele /ă/ și /î/ din toponimele de origine românească (care sunt inexistente în limba ucraineană) au fost adaptate prin înlocuirea lor cu cele mai asemănătoare foneme din limba receptoare²¹.

a) Cele mai frecvente adaptări vocalice sunt: /ă/ > /a/ (cf. *Magura* [Ha 131]; *Frasynyš* [SHU]); /ă/ > /e/ (cf. *Krečuneć* [SHU]; *Melajne* [Pa 17]); /ă/ > /y/ (cf. *Strymba* [Cr 432]; *Carylunga* [SHU]); /ă/ > /o/ (cf. *Lostun* [Ha 100]; *Podorovaty* [Ha 87] < rom. *pădure*); /î/ > /e/ (cf. *Reposul* [SHU]); /î/ > /a/ (cf. *Stramtura* [SHU]); /î/ > /y/ (cf. *Rypa* [Ha 132]); /ău/ > /eu/ (cf. *Falkeucul* [SHU]); /ău/ > /iu/ (cf. *Hukiu* < rom. *Hucău* [SHU]); /ea/ > /'a/ (cf. *Porńala* [SHU]); /oa/ > /o/ (cf. *Bystryčora* [SHU]) etc.

b) În multe cazuri, în epoca bilingvismului colectiv, /î/ a fost transferat (/î/ > /y/), de ex., *Ryt* (Pa 26); *Kycery* (Pa 27); *Sťynka* (Pa 39) etc.

c) Adaptarea africateri /dž/ (inexistentă în limba ucraineană) s-a făcut prin /dž/ > /ž/ (pierderea elementului oclusiv): *Ružinosa* (SHU); prin transferul din română al africateri: *Džurdživs'kyj* (SHU); prin afonizare /dž/ > /c/: *Fececil* (SHU) < rom. *Făgeșel*.

d) În epoca bilingvismului a fost conservată cons. rom. /k'/: *Tyeye* (Leh 51) < rom. **Cheie*; *Ketrosul*; *Kyćera*; *Skynosa* (toate din SHU).

Iată câteva schimbări fonetice importante și frecvente: apocopă (cf. *Brustur*; *Nyžnyj Vanč* [SHU]); sincopă (cf. *Tusul* [SHU]); metateză (cf. *Frujal* [Pa 5]; *Menčul* [SHU]; *Formoșyka* [SHU]); epenteză (cf. *Levordins'ka Potočyna* [SHU]); afereză (cf. *Ontrosa* < *Valea Lăptoasă* [SHU]); proteză (cf. *Jaršyća* [SHU]; *Vurda* [Pa 10]; *Temnatyk* < ucr. *temno* + n. topic rom. *Tomnatec* [Dr 382] etc.).

În perioada târzie (a monolingvismului ucrainean), unele nume topice românești au suferit deformări, deoarece sensul lor nu era înțeles de vorbitori: *Waratyn* și *Var'etyn* (Ha 121) < rom. *Văratec*; *Ladieszkuł* < rom. *Vlădescuł* (Ha 210); *Kloped* < rom. *Plopet* (Pa 13); *Džamer* < rom. *Geamăn* (Pa 20); *Ederen* < rom. *Iederă* (Dr 396) etc.

3.2. Din punct de vedere tematic, denumirile românești au la bază termeni geografici (*munte*, *grui*, *chiceră*, *măgură*, *plai* etc.), nume de plante (*carpen*, *frasin*, *sunătoare*, *afine*, *rogoz*, *răchită* etc.), zoonime (*lup*, *urs*, *cuc*, *cerb* etc.), etnonime (*neamț*, *turc*, *ungur* etc.), însușiri (*acru*, *putred*, *lutos*), dimensiuni (*lung*, *scurt*,

²¹ Cf. U. Weinreich, *op. cit.*, p. 39, 51.

mic, mare), culori (*verde, alb, negru*), nume de ființe și lucruri (*copil, om, desagi, baltag* etc.), antroponime (*Dinu, Vlad, Moraru, Oancea, Ovidiu, Pinteș, Stan* etc.), toponime (*Apșa, Ardeal, Nănești, Vad, Ferești* etc.), adjective posesive și relative etc.

3.3. Un indiciu al bilingvismului de lungă durată este derivarea unor nume topice românești cu ajutorul unor morfeme ucrainene, respectiv a unor teme toponimice ucrainene cu morfeme românești. Pentru vorbitorii ucraineni, și articolul hotărât enclitic masculin singular *-ul* este un morfem. Distingem:

3.3.1. Nume topice românești hibride formate din temă românească și sufix ucrainean. Transferul morfemelor a avut loc în procesul bilingvismului în vorbire, de unde a trecut în limba ucraineană prin reminiscențe toponimice²².

a) Denumiri geografice hibride au apărut din sudarea unor prefixe ucrainene cu teme românești, de exemplu: *Pidklifa* (Ha 201); *Pidmagura* (Ha 201); *Pidrokita* (Ha 201); *Pidkorna* (Dr 367); *Pôdkučera*; *Zakyčera* (Pa 65); *Prycarynok* (Pa 3) etc.

b) Elemente toponimice amestecate s-au format mai ales prin sufixare. Iată cele mai frecvente sufixe ucrainene: *-ak* (cf. *Brusturak* [Ha 164]); *-anka* (cf. *Borsučanka* [Pa 28]); *-čyk* (cf. *Plajčyk* [Dr 382]); *-ec* (cf. *Albiniec* [Ha 91]); *-enka* (cf. *Syhlenka* [Ha 103]); *-ica* (cf. *Čerbovica* [Dr 382]); *-ik* (cf. *Muncselik* [Leh 28]); *-ina* (cf. *Borszucsina* [Leh 164]); *-išče* (cf. *Stynišče* [P 24]); *-yča* (cf. *Strymbyča* [Dr 396]); *-yk* (cf. *Hrunyk* [Pa 88]); *-yna* (cf. *Myčelyna* [Pa 14]); *-yšče* (cf. *Hrunyšče* [Pa 89]); *-ka* (cf. *Magurka* [Dr 367]); *-nyk* (cf. *Jafynnyk* [Pa 3]); *-ok* (cf. *Hrunok* [Pa 32]) etc.

c) Unele nume topice sunt dublu sufixate: *-ar-ňa* (cf. *Borsukarňa* [Pa 3]); *-iv-čyk* (cf. *Šesivčyk* [Pa 15]); *-yn-ec* (cf. *Gropyneč* [Pa 3]); *-jan-ček* (cf. *Sehlanček* [Pa 18]); *-ja-nec* (cf. *Grop'anec* [p 15]); *-ov-ec* (cf. *Negrovec* [Ha 76]); *-ov-ka* (cf. *Szandrówka* [Ha 117]) etc. Există și sufixe triplate: *-ov-at-ka* (cf. *Horstowatka* [Ha 86] < rom. *horști*).

d) Unor teme toponimice românești sufixate li s-a aplicat o suprasufixare cu morfeme ucrainene: *-aș-ev-ec* (cf. *Fetyasevec* [Leh 41]); *-aș-ka* (cf. *Kiczeraszka* [Ha 130]); *-at-ka* (cf. *Pastajatka* [Ha 92]); *-ean-ka* (cf. *Gierlanka* [Ha 181]); *-el-sk-* (cf. *Bukowielski* [Ha 93]); *-en-ie* (cf. *Syhelenija* [Ha 147]); *-escu + -čik* (cf. *Njenješčik* [Pa 17] < rom. *Nănescu*); *-escu + -čuk* (cf. *Fereszczuk* [Ha 75] < rom. *Ferescu*); *-escu + -enka* (cf. *Fereszczenska* [Ha 92]); *-ior + -yn-ec* (cf. *Szeszoryneč* [Ha 84]); *-ișoara + -ec* (cf. *Steryșzorec* [Ha 103]); *-ișor + -ka* (cf. *Taupiszirka* [Ha 139]); *-șor + -ec* (cf. *Ruszorec* [Ha 93] < rom. *Râșor*); *-ul + -anka* (cf. *Bradulanka* [Pa 18]); *-ul + -čyk* (cf. *Fereskulčyk* [Ha 92]); *-ul + -ec* (cf. *Dragulec* [Cr 434]); *-ul + -enka* (cf. *Mikulenska* [Ha 209]); *-ul + -ov- + -ka* (cf. *Kitulowka* [Ha 180] < antrop. rom. *Cățul*) etc.

Această interferență multiplă de structură este dovada stratificării numelor topice, adică peste nomenclatura geografică românească din epoca bilingvismului

²² Cf. I. Pătruț, *Onomastică românească*, București, 1980.

româno-ucrainean s-a suprapus un nou strat de sufixe al populației de mai târziu, care era monolingvă. Se poate observa că aceste toponime, în forma lor inițială, erau românești și ulterior li s-au adăugat sufixe ucrainene. Temele toponimice sunt toate apelative, antroponime sau denumiri românești. Dacă unele sufixe ucrainene s-au suprapus peste nume topice românești (sufixate) cu scopul de a schimba sensul (mai ales cu scopul de a diminutiva), altele (tot sufixe ucrainene diminutive) au acționat asupra unor toponime deja diminutive în limba primară (română), deoarece toponimele românești diminutive și-au pierdut sensul inițial pentru ucrainenii monolingvi.

3.3.2. Unele nume topice românești au la bază adjective.

a) Unor toponime și antroponime li s-au atașat morfeme adjectivale ucrainene, formând, din adjective relative, denumiri hibride: *-ck-* (cf. *Fyntyrackyj* [Ha 126] < rom. *fântână*); *-n-* (cf. *Ardžaluszny* [Ha 83] < rom. *argilos*); *-ov-* (cf. *Plajowy* [Ha 59]); *-sk-* (cf. *Kičorskij* [Dr 367]) etc.

b) Unele nume topice s-au format cu ajutorul unor sufixe compuse: *-an-sk* (cf. *Sehl'anske* [Pa 18]); *-iv-sk-* (cf. *Carinivske* [Ha 99]); *-ov-sk-* (cf. *Ursovskij* [Cr 434]); *-iiv-sk-* (cf. *Negrivskoje* [Pa 3]); *-k-ov-at-* (cf. *Jafinkovatoje* [Pa 38]); *-ok-iv-sk-* (cf. *Hrunkivska* [Dr 380]); *-ov-ann-* (cf. *Demikovanna* [Pa 83]); *-ov-at-* (cf. *Podorowaty* [Ha 87]).

c) De la teme toponimice românești se formează denumiri geografice adjectivale cu ajutorul unor sufixe bilingve (formanți hibridi), adică toponimelor adjectivale românești li se mai atașează un sufix adjectival ucrainean: *-escu + -ul + -sk-* (cf. *Fereskulsky* [Ha 105]); *-iș-ev-sk-* (cf. *Mariszewska* [Ha 165]); *-șor-sk-* (cf. *Akreszorsky P.* [Ha 59]); *-ul + -en-sk-* (cf. *Stefulenski* [Ha 103]); *-ul + -ev-sk-* (cf. *Mikulewski* [Ha 178]); *-ul + -ič-yn-sk-* (cf. *Prutczyk Mikuličynskij* [Ha 92]); *-ul + -iv-sk-* (cf. *Požarulivski* [Ha 84]); *-ul + -yč-yn* (cf. *Mikulyczyn* [Ha 220]); *-ul + -ov* (cf. *Bozulu P.* [Pa 65]); *-ul + -sk-* (cf. *Tatulski Grun* [Ha 179]) etc.

d) Există câteva sufixe ucrainene care formează toponime de la antroponime românești: *-ev-* (cf. *Berbeczew* [Ha 108]); *-in-* (cf. *Kopačina* [Dr 382]); *-iv-* (cf. *Gorganiv* [Pa 15]); *-yn-* (cf. *Lupszyna* [Ha 174]); *-ov-* (cf. *Pint'ova* [Pa 3]); *-uv-* (cf. *Gavruv* [Pa 77]) etc.

3.3.3. Există denumiri care au la bază toponime ucrainene, slave sau obscure, cărora li s-au atașat sufixe românești (unul este pseudosufixul *-ul*). Distingem:

a) Teme toponimice ucrainene (sau obscure) + sufix românesc, de ex. *-an-* (cf. *Wowkan* [Ha 199]); *-ărie* (cf. *Suharia* [Ha 102]); *-cioara* (cf. *Tiščora* [Dr 10] < Tisa); *-easca* (cf. *Šumjaska* [Pa 11]); *-el* (cf. *Ozerel* [Dr 7]; *Worochcel* [Ha 88]); *-ie* (cf. *Baranija* [Ha 160]); *-ioara* (cf. *Ščevora* [Pa 27] < rom. **Ștevioara*); *-ișoara* (cf. *Bahnișora* [Ha 83]); *-oaie* (cf. *Pelehoja* [Dr 3]); *-os* (cf. *Stremninos* [Pa 28]); *-șoara* (cf. *Lomșora* [Dr 18]); *-șor* (cf. *Drešor* [Dr 71]; *Tapšor* [Dr 367]) etc.

b) Teme toponimice ucrainene (sau obscure) + articolul hotărât enclitic masculin sing. *-ul*, de ex. *Begul* (Pa 48); *Bokul* (Pa 20); *Dytul* (Ha 119); *Pečalul* (F 79); *Wojtul* (Ha 121) etc.

c) Teme toponimice ucrainene (sau obscure) având atașate morfeme românești și ucrainene: *-ok-ul* (cf. *Drevokul* [Pa 16]); *-ul + -ec* (cf. *Zabanulec* [Ha 121]); *-ul + -ka* (cf. *Tereșulka* [Pa 19]); *-ul + -ov* (cf. *Pitulow Werch* [Ha 126]) etc.

d) Un caz interesant de bilingvism prezintă și sufixul românesc *-escu* (fem. *-easca*), care apare în oronimele *Dinescu*, *Nănescu*, *Vădenescu* etc. Din această formație se omite apelativul geografic românesc *munte* „pășune alpină” (în graiurile din Maramureș, Oaș, Lăpuș, Chioar, Codru, nordul Transilvaniei etc.), deci forma completă ar fi **Muntele Dinescu*, **Muntele Nănescu* etc. Rom. dial. *munte* (de gen masculin), tradus în ucraineană prin *polonyna* „pășune alpină” (în graiurile ucrainene carpatice), este de genul feminin. Vorbitorii ucraineni monolingvi omit apelativul geografic *polonyna* (cf. **Dińaska polonyna*), simplificând, în *Dińaska*, *Neńaska* etc., unde sufixul rom. *-easca* este identificat cu suf. ucr. *-s'k(a)*, având loc o contaminare: *Dinescu – Dińaska*. Acest model e atât de răspândit, încât le-a eliminat pe toate celelalte: *Berseńaska* (Pa 20); *Dod'aska* (Pa 20); *Kurt'aska* (Pa 20); *Ungur'aska* (Pa 20) etc. Unele nume topice și-au schimbat doar desinența: *Apșeńeska* (Pa 10 < rom. *Apșenescu*); *Korbylyska* (Pa 11 < rom. *Corbulescu*); *Strimčeska* (Pa 15 < rom. *Strâmcescu*) etc. Întâlnim și perechi: *Jurčesku* (Pa 20) – *Jurčeska* (Pa 3).

3.4. În decursul anilor, omul, extinzându-și activitatea, a înaintat neîncetat în cucerirea naturii, în căutarea de terenuri prielnice pentru cultivarea mai ales a cerealelor, legumelor etc., ceea ce a dus la defrișări și la fragmentarea unor macrotoponime și a toponimiei majore. Acest lucru a avut drept consecință apariția a numeroase nume topice noi, mai ales macrotoponime. Numele topice românești, în general macrotoponime sau toponime majore în zona analizată din Carpați, au servit fie ca elemente de bază pe lângă care au apărut determinanți ucraineni, mai ales adjective (*mare*, *mic*, *rotund*, *scurt*, *lung*, *gros*), de ex., *Velykyj* și *Malyj Gruń* (Pa 85); *Bilyj Hrunyk* (Pa 89); *Pikuń Nižny* și *Seredni* (Ha 113); *Ostra*, *Kamenista*, *Wysoka* etc. *Kiczera* (Ha 129); *Huculivska Perija* (Ha 215); *Kremenosa Nižna* (Ha 154) etc., fie au devenit determinanți hibridi (adjective relative și posesive sufixate cu morfeme ucrainene), de ex., *Owidowa Hora* (Ha 172); *Kyčerovyj žolob* (Pa 5); *Kučarskij* (Pa 2); *Trifiv* (Pa 17); *Akreszorski P.* (Ha 59) etc. În acest fel, toponimele românești au format nucleul denominativ de bază în vederea orientării pe teren.

3.5. În gramatică, reminiscentele bilingvismului se manifestă prin:

3.5.1. Formarea pluralului ucrainean după modelul românesc (calc gramatical): *Strungy* (Pa 27) < rom. **Strungi*; *Plopu* (Pa 3) < rom. *Plopi*; *Ponory* (SHU) < rom. **Ponoare*; *Forczetury* (Ha 217) < rom. **Furcituri*; *Ruptur* (Dr 396) < rom. **Rupturi* etc.

3.5.2. Temei românești îi este atașată și desinența genitivului posesiv ucrainean, de ex.: *Borsuka* (Pa 90); *Berbeka* (Leh 37); *Bradula* (Pa 28); *Kyčerela* (Pa 14); *Opriča* (F 79); *Szevula* (Sz 28) etc.

3.5.3. În formațiile tipic românești (cu articolul hot. encl. masc. sing. *-ul*), articolul propriu-zis *-l* a căzut, rolul lui fiind luat de vocala de legătură *-u-*. Astfel,

forma articulată a unor nume topice cu *-ul* a devenit **Bujoru*, **Câmpu*, **Codru*, **Cornu*, **Doru*, **Șesu* etc. După trecerea graiurilor bilingve la monolingvismul ucrainean, aceste toponime nu erau simțite ca articulate, ci erau considerate ca forme ale cazului acuzativ feminin sing. al substantivelor și au fost „reconstituite”²³ la cazul inițial, nominativ feminin singular: *Bužora* (Pa 40 și Pa 42); *Kympia* (Pa 16); *Kodra* (SHU); *Korna* (Leh 25); *Dora* (Ha 24); *Šesa* (Pa 15) etc.

3.5.4. Un alt procedeu care ține de bilingvism a fost adaptarea desinenței pentru ca numele topice să devină declinabile, de ex.: rom. **Măgurice* > ucr. *Maguriča* (Dr 388); rom. **Falce* > ucr. *Falča* (Dr 382); rom. **Negrilă* > ucr. *Negryla* (Pa 37); rom. **Perie* > ucr. *Perija* (Ha 215) etc.

3.5.5. Regimul în epoca bilingvismului imita modelul cel mai simplu, care era cel românesc. Prefixele ucrainene sudate cu temele românești și-au pierdut regimul, deoarece au fost traduse, și pentru un vorbitor bilingv nu este greșală folosirea regimului limbii secundare, în conștiința lui ambele limbi sunt inteligibile. Pentru, bilingvi, în general, există o singură limbă, cu două modalități de exprimare²⁴. Formațiile toponimice mai vechi, însoțite de prepoziții ucrainene, calchiază regimul românesc al prepoziției traduse și adaptate, fiindcă acesta (regimul) este mai simplu și mai inteligibil, iar tendința spre simplificare este un fenomen specific pentru bilingvism²⁵. Iată câteva nume topice de origine românească care urmează regimul prepoziției românești: *Pud Runkul* (Pa 19); *Pod Plaj* (Pa 50); *Pyd Kyčary* (Pa 80); *Sered Plaj* (Pa 27); *Za Osuj* (Pa 87) etc.

După trecerea bilingvismului activ și instaurarea monolingvismului ucrainean, regimul prepoziției aparține limbii ucrainene: *Pud Grunjom* (Kl 12); *Pud Osojom* (Pa 87); *Pud Menešorom* (Dr 396); *Pud Kyčerou* (Pa 16); *Nad Muncselom* (Dr 382); *Kolo Aršeci* (Pa 21); *Za Magurou* (Pa 85); *Za Hruhom* (Kl 12); *Za Čobankou* (Pa 44); *Za Horunetom* (Pa 26); *Za Osojom* (Pa 87); *U Kyčiri* (Pa 19); *Za Hrunkami* (Pa 19) etc. Și regimul adverbului, în epoca monolingvismului, este ucrainean: *Hori Plajkom* (Pa 23); *Zvyšće Solotruka* (Dr 396).

3.5.6. Elementele determinante ale nucleului toponimic românesc se acordă în gen, număr, caz cu toponimele de bază.

3.6. Și elementele pietrificate ale toponimelor românești sunt o mărturie a bilingvismului româno-ucrainean practicat în Evul Mediu de populația din această zonă a Carpaților. Ele au rezistat timpului și monolingvismului datorită forței denominative puternice pe care o reprezintă, fiind unice în nomenclatura actuală. Distingem:

²³ Cf. E. Vrabie, *op. cit.*, p. 125.

²⁴ Cf. L. V. Ščerba. *O poňatii smešenija jazykov*, în L. V. Ščerba, *Izbrannyje raboty po jazykoznaniju i fonetike*, I, Leningrad, 1958, p. 48.

²⁵ Cf. U. Weinreich, *op. cit.*, p. 64-67; E. Haugen, *The Process of Borrowing*, în *Novoje v lingvistike*, VI, Moscova, 1972, p. 352.

3.6.1. Nume topice pietrificate declinabile: *Antravaj* (Pa 13 < rom. *Între Văi*); *Čundž* (Dr 396): *Valovundul* (Pa 3 < rom. *Valea Vântului*); *Velelarga* (Pa 13); *Valatyčera* (Pa 5); *Vylyvlad* (Pa 5); *Vajdeminec* (Cr 434); *Vulpeň* (Pa 17); *Turčeň* (Pa 20) etc.

3.6.2. Nume topice pietrificate parțial (o parte a denumirii este tradusă/calchiată) sau o parte este declinabilă și urmează regimul prepoziției ucrainene: *Pud Val'a Šesolom* (Dr 396); *Skundul' gruň* (Pa 3); *Kamiň Korbuluž* (Cr 434); *Pt'ícóru Dankuluž* (Pa 20); *Puruluj* (Ha 184); *Duplešt'* (Pa 16); *Regorešt'* (Pa 13) etc.

3.7. Numele topice care au conținut semantic sunt, de regulă, calchiate sau traduse în epoca bilingvismului; acest fenomen este valabil pentru toate limbile²⁶. Calchierea și traducerea de nume topice este o dovadă a existenței unei epoci în contactul lingvistic româno-ucrainean când se practica un bilingvism stabil și permanent în această zonă.

Este extrem de greu de delimitat traducerea toponimelor de calcul toponimic, motiv pentru care le vom trata împreună, amintindu-le în treacăt. Specialiștii afirmă că deosebiri minime între traducerea și calchierea numelor topice constau în caracterul firesc al traducerii și cel artificial al calchierii, care, în general, generează denumiri ciudate, traduse mecanic. Traducerea toponimelor presupune transpunerea, tălmăcirea sau echivalarea exactă, fidelă a modelului²⁷. Traducerea numelor topice se deosebește de cea a cuvintelor, deoarece pe lângă semantizare poate presupune și găsirea echivalentului corespunzător. De fapt, orice calc este o traducere, dar nu orice traducere este un calc. Toponimele pot fi traduse (calchiate în întregime sau parțial: numai tema, numai desinența, numai afixele etc.). Iată câteva nume topice traduse (transpose, echivalate) sau calchiate: *Krasna* – *Frumoza* (M 629); *Kryva* – *Strâmba* (F 85); *Bereznyk* – *Mestecăniș* (F 85); *L'ahovec* sau *L'achuvici* (Pa 473) – *Leșeni* (F 85); *Bukovec* (Bé 131) – *Făget* (F 85); *Jalova* sau *Vil'chivici* (Dz) – *Ariniș* (M 172); *Volove* sau *Volovoje* (Bé 177) – *Boureni* (F 85); *Peri* – *Hruševe*; **Rături* – *Ryt* (Pa 27); **Dosuri* – *Dos* (Pa 13); **Frasini* – *Frasyny* (Pa 3); *Apșa* – *Vod'ane*; *Apșița* – *Vodyța*; *Trebușani* – *Dilove*; *Brusturi* – *Lopuchiv* (Dz); *Danilovo* – *Dăniliești* (F 85); *Negroveć* – *Negrești* (F 85); *Lysyća* – (*Poiana*) *Vulpei* (F 85) etc.

3.8. În decursul timpului, numeroase nume topice de origine românească au fost deformate de ucrainenii monolingvi. O succintă analiză etimologică poate reconstitui unele dintre ele. Astfel, *Ajbul* (Pa 28) < rom. *Albul*; *Bukštul* (Pa 28) < ucr. *Buštyna* (Dz) < rom. *Bușteni* (F 85), de unde s-a împrumutat numai tema,

²⁶ Cf. Ju. A. Žluktenko, *op. cit.*, p. 64; E. Haugen, *Problems of Bilingual Description*, în *General Linguistics*, I, nr. 1, Winter, 1955, p. 4.

²⁷ Cf. S. Bodzei, *O consecință...*, p. 240; idem, *Noi observații...*, p. 278-293. E. Bodzei-Schiller, S. Bodzei, *Adaptarea semantică a numelor topice prin traducere*, în *Studii de onomastică*, Cluj, 1990, p. 114-134.

bušt-, deformată prin *-k-* epentetic. *Bukštul* este o pășune alpină aparținătoare localității *Buštyna*. *Kašolova* (Dr 382) < rom. *Cașul* (antroponime); *Kopašno* < rom. *Copăceni* (F 85); *Lozdumul* (Sz 34) < rom. *Lăstunul*; *Peredul* (Pa 84) < ucr. *pered* „înainte”, „în față” + articolul hot. *-ul*; *Stranzul* (Pa 28) < rom. *Strânsul* (locul unde se adună, se strâng oile); *Szetefety* (Ha 118) < rom. *Șapte Fete*; *Šopurka* (râu, afluent drept al Tisei) < rom. dial. *Șopârcă* „șopârlă”; *Trasnista* (Dr 382) < rom. *Trăsnita*; *Valentrosy* (Pa 3) < rom. *Valea Lăunthroasă*; *Val'urp* (Pa 24) < rom. *Valea Râpei*; *Vylyvlad* (Pa 5) < rom. *Valea lui Vlad*; *-apul* (Ha 148) < rom. *Jneapănul* etc.

4. În concluzie, se poate afirma că motivele existenței unor nume topice de origine românească în teritoriul lingvistic ucrainean trebuie căutate în mai mulți factori socioeconomici, psihologici, confesionali, geografici, istorici, sentimentali. Zona de contact lingvistic, în care conviețuiesc de mai multe secole alături două comunități etnolingvistice, oferă premise pentru practicarea bilingvismului. Bilingvismul practicat aici a cuprins întreaga colectivitate a românilor și ucrainenilor și a dăinuit mai multe secole. Bilingvismul româno-ucrainean este confirmat atât lingvistic, cât și onomastic și istoric. Una dintre reminiscentele bilingvismului este coexistența în vorbire, precum și în documentele vremii, a unor dublete toponimice traduse, calchiate sau adaptate. Tot în favoarea bilingvismului pledează denumirile geografice hibride, structuri hibride, formați bilingvi, precum și câteva fenomene fonetice vechi conservate. Vechimea contactului româno-ucrainean este demonstrată și de păstrarea latentă, în conștiința vorbitorilor ucraineni, a mecanismului de transformare a elementelor lingvistice vechi slave prin fenomene fonetice specifice, ca denazalizarea și plenisonia. Materialul analizat (cca 3 000 de toponime) ne permite să concludem – pentru acest lucru avem și dovezi istorice și lingvistice – că pe la sfârșitul sec. al XVIII-lea bilingvismul româno-ucrainean (sau ucraineano-român) începe să fie eliminat, fiind înlocuit prin monolingvismul populației majoritare, care a asimilat-o pe cea românească. Această ipoteză este sprijinită și de faptul că numeroase denumiri geografice înțelese de bilingvi au început, în perioada monolingvismului, să fie deformatе, pierzându-și conținutul semantic (ceea ce a atras după sine o serie de modificări fonologice și structurale). În prezent, populația românească din Carpații Ucraineni trăiește în câteva enclave lingvistice și cunoaște, pe lângă limba maternă, limbile rusă și ucraineană. Așadar, în Evul Mediu, în Carpați s-a practicat – alături de bilingvismul ucraineano-maghiar, ucraineano-slovac și ucraineano-polonez – și bilingvismul româno-ucrainean, care are reminiscente atât în graiul, cât și în toponimia și antroponimia populației actuale ucrainene din această regiune.

ABREVIERI

Bé = Bélay V., *Máramaros vármegye társadalma és nemzetiségei*, Budapest, 1943.

- Cr = D. Crânjălă, *Rumunské vlivy v Karpatech se zvláštním žretelem k Moravskému Valašsku*, Praga, 1938.
- Dr = N. Drăganu, *Români în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1933.
- Dz = J. O. Dzendzelivs'kyj, *Linhvistyčnyj atlas ukrajins'kych narodnych hovoriv Zakarpats'koji oblasti URSSR*, Užhorod, 1958, è. I. Užhorod, 1960, è. II.
- F = Al. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, București, 1940.
- Ha = K. J. Halas, *Z toponymyky Zakarpatt'a*, în „Naukovi zapysky”, t. XXXV, Movoznavstvo, Užhorod, 1958, p. 56-82.
- Hr = St. Hrabec, *Nazwy geograficzne Huculszczyzny*, Cracovia, 1950.
- Kl = G. P. Klepikova, *O karpatokrajinskoj terminologii gornogo landžafta*, II, în *Karpatskaja dialektologija i onomastika*, Moscova, 1972, p. 3-16.
- Leh = Lehóczky T., *Bereg vármegye monográphiája*, Ungvár, vol. I-III, 1885 – 1888.
- M = I. Mihályi, *Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból*, Sighetul Marmatiiei, 1900.
- Pa = I. Paňkevč, *Ukrajins'ki hovory Pidkarpats'koji Rusy i sumežnych oblastej*, Praga, 1938.
- SHU = *Slovnyk hidronimiv Ukrajiny*, Kiev, 1979.
- Sz = Szilágyi I., *Máramaros vármegye egyetemes leírása*, Budapest, 1876.